

6. august, 2015

Odd Gunnar Skagestad

Odd Gunnar Skagestad (f. 1944) er en aktiv skribent og samfunnsdebattant, og har tidligere hatt artikler i bl.a. Samtiden, Nytt Norsk Tidsskrift og Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift.

Norgeshistoriens viktigste mellomstatlige avtale

For 200 år siden i dag ble Norges to viktigste krav til unionsinngåelsen med Sverige innfridd fullt ut.

Den 6. august er det 200 år siden *Riksakten* – avtalen som regulerte unionsforbindelsene mellom Norge og Sverige – ble ratifisert og trådte i kraft. Dette var avtalen som gjorde det mulig for Norge å beholde Grunnloven og som sikret det nasjonale selvstendighetsverket som ble etablert 17. mai 1814. Og det var denne avtalen som la grunnlaget for 90 års fredelig sameksistens og godt naboskap mellom våre to land.

Da Norge gjennom hele året 2014 feiret Grunnlovens 200-årsjubiléum, var dette perspektivet totalt fraværende. Med Grunnlovsjubileet lagt bak oss – men likevel i friskt minne – kan det være på plass med noen refleksjoner over hva begivenhetene som kulminerte på Eidsvoll 17. mai 1814 resulterte i. Og da kan konklusjonen lett bli at det viktigste som skjedde i 1814, det skjedde egentlig i 1815, for å si det litt paradoksalt.

Likestilt partner

Sommeren 1814 var Norge utarmet etter Napoleonskrigene, og vi lå i krig med Sverige – et Sverige som insisterte på å få gjennomført Kieltraktaten. Kieltraktaten var en avtale som var diktert av stormaktene – som rett og slett hadde bestemt at Norge skulle underlegges Sverige. Men så skjedde ikke. Norge gikk i union med Sverige, men som selvstendig og likestilt partner – ikke som et erobret og underlagt territorium. Hvordan ble dette mulig?

Unionen var resultat av en grundig prosess.

Unionen var resultat av en grundig prosess: Historikerne kan fortelle oss at det ble valgt et såkalt «Overordentlig Storting» som kom sammen 7. oktober 1814, videre at Christian Frederik abdiserte den 10. oktober og at Stortinget den 4. november fattet vedtak om en revidert grunnlov og deretter valgte Carl XIII til konge av Norge. Og dermed skulle vel unionen være et faktum? Fullt så enkelt var det ikke. Norge hadde riktignok fått en ny konge, men noen unionsavtale var ikke blitt inngått. Hverken formelt eller reelt eksisterte det på det tidspunktet ennå noen norsk/svensk union – selv om intensjonene var på det rene og forarbeidet var gjort.

Duket for komplikasjoner

Med hensyn til unionen hadde den reviderte norske Grunnloven kun karakter av én ensidig viljeserklæring. For at unionen skulle bli en realitet, forutsatte dette at også de svenske statsmakter for sitt vedkommende ville vedta tilsvarende bestemmelser. Dette var mer enn en formalitet: Hvorvidt de svenske statsmaktene uten videre ville gå med på noe slikt, var ikke nødvendigvis gitt på forhånd. Ei heller var det på noen måte opplagt hvordan eller i hvilken form dette eventuelt ville gjøres. Her var det i realiteten duket for komplikasjoner, tautrekking, konflikt eller kanskje endog en ny krig før unionen i det hele tatt var blitt et faktum.

Her var det i realiteten duket for komplikasjoner, tautrekking, konflikt eller kanskje endog

en ny krig.

Så skjedde likevel ikke. Løsningen kom til gjennom en prosess som også involverte de to lands respektive lovgivende organer – for Norges vedkommende Stortinget, for Sveriges vedkommende den svenske Stenderforsamlingen. Den 12. april 1815 la kongen frem en proposisjon for de svenske riksstendene, med forslag om at alle de bestemmelsene i den norske Grunnloven som vedrørte unionen, også skulle gis forfatningsmessig gyldighet for Sveriges vedkommende. Det ble videre foreslått at disse bestemmelsene skulle nedfelles i en egen lov – en såkalt Riksakt – som skulle gjelde for begge de to rikene. Utkast til et slikt aktstykke ble forelagt Stortinget og de svenske riksstendene, og ble enstemmig vedtatt av begge. Stortinget fattet sitt vedtak 31. juli og stendenes vedtak fant sted 6. august. Dermed var de to lands innbyrdes konstitusjonelle forhold både formelt og i realiteten blitt regulert

ved inngåelsen av en mellomstatlig traktat, for ettertiden kjent som *Riksakten av 6. august 1815*.

Den viktigste bestemmelsen i Riksakten var § 1, som fastslo at «Kongeriket Norge skal være et fritt, selvstendig, udelelig og uavhengig Rike» (dog «forenet med Sverige under én konge»). De to landenes likestilte status i unionen kom videre til uttrykk ikke bare «i prinsippet», men ble, til den minste detalj, nedfelt i hver enkelt av Riksaktens operative paragrafer.

Ikke underlagt Sverige

For Norge var Riksakten uten tvil det best tenkelige resultat av de dramatiske begivenheter som utspilte seg året før – i selve skjebneåret 1814. Riksakten betydde at Norges to viktigste krav til unionsinngåelsen ble innfridd fullt ut:

1. Det ble endelig fastslått at unionen *ikke* var basert på Kieltraktaten eller dens forutsetninger. Hva forholdet mellom de to unionspartene angikk, var således Kieltraktaten i realiteten erklært å være død og maktesløs.
2. Norges status som et fritt, selvstendig, udelelig og uavhengig kongerike ble utvetydig stadfestet. Likeledes ble Norges status som fullt ut likestilt og jevnbyrdig unionspart – og ikke på noen måte «underlagt Sverige» – uttrykkelig anerkjent.

Riksakten var grunnlaget for at Norge og Sverige kunne leve i fred og fordragelighet, som gode naboer. At Riksakten i nærmest uendret stand skulle overleve 90 års union med skiftende politiske konjunkturer, sier adskillig om hvor robust dette dokumentet var – og hvor slitesterkt det var for sine formål. Det betydde også en seier for det norske politiske prosjekt, slik dette var blitt konsipert på Eidsvoll i maidagene 1814.

Unionen tjente begge de to landene vel, men da vi var kommet frem til 1905, hadde den utspilt sin rolle og nytteverdi. Da unionen til slutt ble oppløst, skjedde det likevel ikke på grunn av uenighet med hensyn til Riksakten eller dens fortolkning.

Karlstadforliket

Det er en seiglivet nedarvet forestilling at unionen med Sverige ble oppløst ved Stortingets vedtak 7. juni 1905. Dette var saktens viktig nok – som en politisk hensiktserklæring og oppsigelsesvarsel, men det gjenstod fortsatt å oppheve Riksakten. Dette kunne hverken Stortinget eller Norges regjering gjøre på egen hånd: Riksakten var en bindende mellomfolkelig avtale mellom to parter – dvs. at begge parter måtte medvirke for å bringe den til opphør. Derfor måtte det forhandlinger til. Utfallet ble det såkalte Karlstadforliket som ble inngått mellom de to lands regjeringer 24. september 1905. Først da lå veien åpen for at de to lands parlamenter kunne ta stilling til spørsmålet om opphevelse av Riksakten.

Riksakten var en bindende mellomfolkelig avtale mellom to parter.

Dette skjedde ved at Stortinget 9. oktober med 101 mot 16 stemmer godkjente Karlstadforliket, mens den svenske Riksdag 13. oktober godkjente Karlstadforliket enstemmig. Den 16. oktober bifalt Riksdagen en kongelig proposisjon om opphevelse av Riksakten for Sveriges vedkommende, samt en bemyndigelse for kongen til på Sveriges vegne å «anerkjenne Norge som en fra unionen med Sverige adskilt stat». Dermed kunne opphevelsen av unionen få sin endelige stadfestelse ved kong Oscar IIs abdikasjon 26. oktober 1905. Dermed ble også et i hovedsak vellykket, men ikke lenger formålstjenlig fornuftsekteskap brakt til en ryddig avslutning.